

## משחק, דמויות מיניאטוריות ועבודה בארגז חול

### סקירה תיאורטית

מאת: עמית שיינר-דנדקר, ביבליותרפיסטית (M.A) ומרפאה בעיסוק (B.O.T)

#### א. משחק

המשחק, התופס מקום מיוחד בחיי הנפש, אינו פעולה ילדית בלבד. הוא ריתק, כנראה מאז ומתמיד, מבוגרים וילדים, אמנים וחוקרים. יישומיו הרבים מופיעים בתחומי ידע שונים: פילוסופיה, אנתרופולוגיה, פסיכואנליזה, מתמטיקה, סוציולוגיה, מוזיקה, ספרות, אמנות ודת, כך שלמעשה מדובר במושג שגבולותיו רחבים מאוד, כמעט אינסופיים. האדם, כך נראה, שיחק מבראשית, (פרוני, 2002).

זיקת הגומלין בין התינוק לעולם מצויה ביסודם של חיים יצירתיים ובעלי ערך. עמדה זו כלפי העצמי היוצר וכלפי העולם הנוצר מקנה משמעות לא רק לשלב הראשון בחיי האדם, שבו האשליה צריכה להיות קבועה, כמעט ללא התפכחות. זוהי עמדה בסיסית כלפי העולם והעצמי, ממנה ניתן לצאת ואליה אפשר לחזור, בתהליך אינסופי של אשליה והתפכחות מאשליה במהלך החיים, (קולקה, בויניקוט, 1995, אצל הופ, 2002). תופעות מעבר, משחק, משחק משותף וחוויות תרבותיות מתרחשות בתחום הביניים של החוויה (במרחב הפוטנציאלי), והם ביטויים שונים ברצף ההתפתחות ליחס היצירתי לעולם, המעניק לעצמי חוויה של אותנטיות ולקיום – ממשות, (ויניקוט, 1995, אצל הופ, 2002).

ויניקוט (1995), סבר כי "המשחק עצמו הוא תרפיה" וכי "הבאת ילדים לידי כך שיהיו מסוגלים לשחק, היא עצמה פסיכותרפיה, שיש לה שימוש מיידי ואוניברסלי, והיא כוללת את כינונה של גישה חברתית חיובית למשחק".

קולקה (2002), הדגיש את כוחו של המשחק המשקף את הכרתו של המטופל: "לא אחת, כאשר נותרתי בסיומה של שעת טיפול עם ילדה או ילד, בשדה המשחק אשר נותר לאחר עוזבם את חדר הטיפול, משוטט לי בווה בין הצעצועים, הניירות, שלולית הצבע, החיילים, הבובות והחיות, חשתי כי אני מהלך לא בין חומרי המושלכים של הלא-מודע אלא בתוך הנוף של הלא-מודע, בלא-מודע עצמו. היתה זו חוויה של הימצאות בדבר עצמו, בתוך שלמות אשר איננה נפרטת למרכיביה כי אין לה מרכיבים זולת עצמה. אני מציע אפוא כי מעמדו האונטולוגי של המשחק הוא כשל ההכרה עצמה, הוא ההכרה!".

#### ב. דמויות מיניאטורות וארגז החול

השימוש בדמויות מיניאטורות ובארגז חול החל בעבודתה של מרגרט לאונפלד אשר השתמשה בטכניקת "יצירת עולם". במכון לפסיכולוגיה של ילדים שלה בלונדון עודדה לאונפלד את הילדים לבנות סדרות של עולמות מזעריים בארגז החול, תוך שהם בוחרים מן המבחר העצום של חומרי-עולם מזעריים, שאוחסנו במגירות קטנות. האוסף כלל דמויות בני-אדם, חיילים, חיות בר, חיות בית וחווה, בתים, מכוניות, סירות, גדרות ועצים. לאונפלד ביקשה מהילדים להשתמש בתמונות הנמצאות בראשיהם כדי לבנות את עולמם. כאשר סיימו ביקשה מהילד שיסביר לה את עולמו, (מקמאהון, 1996).

"הטיפול במשחק בחול" (Sandplay Therapy) הוא טכניקה טיפולית לא ורבילית, המבוססת על עיקרי התיאוריה האנליטית של יונג. בגישה טיפולית זו, המטופלים (ילדים ומבוגרים) יוצרים, דרך

משחק סימבולי חופשי, סצינות או תמונות תלת ממדיות בארגז חול בעל גודל מוגדר, ומשתמשים בחול, במים ובמספר רב של דמויות ואובייקטים מיניאטוריים הלקוחים מהמציאות ומהדמיון. שיטת "המשחק בחול" פותחה על-ידי הפסיכואנליטיקאית היונגיאנית דורה קלף, אשר שילבה בין הגישה הטיפולית "טכניקות העולם" של מרגרט לואנפלד ובין הפרספקטיבה היונגיאנית. שיטתה של דורה קלף מבוססת על השערת היסוד של יונג, שקיים בפסיכי האנושי דחף בסיסי לשלמות: בתוך הלא-מודע ישנה נטייה אוטונומית, בהינתן התנאים המתאימים, שהפסיכי ירפא את עצמו. "התנאים המתאימים" המאפשרים ריפוי, לפי קלף, הם "מתן מרחב חופשי ומוגן", (פורת ומלצר, 2002).

הטיפול במשחק בחול נחשב לתוספת טבעית לטכניקות הדמיון הפעיל של יונג, אולם במשחק בחול הדימויים הם קונקרטיים ונראים לעין. המשחק בחול ממלא את הקריטריון הבסיסי של מתן אפשרות לאדם לעבד ולפתח נושאים באמצעות מתן חופש לדמיונו. בעוד הפעילות היא מודעת – המשמעויות של התמונות והדימויים נשארות ברובן לא-מודעות. מטפלים רבים משתמשים כיום ב"משחק בחול" בטיפול בילדים, במתבגרים ובמבוגרים, כתרפיה עיקרית או כטכניקת עזר לגישות הטיפוליות הוורבליות הקונבנציונליות. המחקרים, הניסיון הקליני המצטבר והדיווחים השונים על שיטת המשחק בחול מציינים את יתרונותיה הרבים, בהן האוניברסליות שלה, נגישותה ויכולת התאמתה לכל גיל. המשחק בחול מאפשר שחרור של רגשות ופנטזיות ומתוכן מסייע להבחין בין אשליה ומציאות. הוא יכול לאפשר כניסה (בלתי מאיימת) ללא-מודע ומנגד לפעול כמתווך או כגשר לעולם החיצוני. השדה הטיפולי מספק למשחק בחול מכל בטוח, שבו אנרגיות דמוניות יכולות להשתנות, כאשר הן משתחררות ומתאפשר ביטוי של צרכים תוקפניים מודחקים, בדרך בלתי-מאיימת של משחק ודמיון, כאשר הדמיון, או הפנטזיה – כדברי יונג (1962), אצל פורת ומלצר, 2002) היא – "אם כל האפשרויות, ובה כמו כל הניגודים הפסיכולוגיים, העולם הפנימי והעולם החיצוני מתאחדים באיחוד חי", (פורת ומלצר, 2002).

פירוש המשחק בחול שם דגש על דימויים סמליים כבעלי משמעות. הסמל פועל כגשר, המגשר בין המוכר למוזר. הוא קושר את המודע עם הלא-מודע, את המילולי עם המופשט יותר, את החלק עם השלם. סמלים יכולים לקשור סיבה עם רגש, את העבר עם ההווה, את ההווה עם העתיד, (רייס-מנוחין, 1993). פירוש הסמלים מתבסס על התיאוריה הארכיטיפית של יונג.

יונג (אצל רייס-מנוחין, 1993), טען כי במיתוסים, בסיפורי פיות ובפולקלור, קיימים מוטיבים חסרי גיל, הכוללים נושאים בעלי הישנויות תמידיות המצביעות על קיומם של סמלים המשותפים לכלל האנושות. מתוך כך הניח יונג כי בנפש הלא מודעת, קיימים תהליכים גרעיניים בלתי-אישיים, המתבססים על דפוסים ארכאיים קולקטיביים – הארכיטיפים. בסמלים אלו ניתן להשתמש לשם פיתוח הקשר שבין התודעה והלא-מודע. יונג (1976, אצל פורת ומלצר, 2002), הגדיר את הפסיכי האנושי כטוטליות של כל התהליכים הנפשיים – המודעים והלא-מודעים, האישיים

והקולקטיביים. הדימויים (images), עולים לתודעה ומהווים מקור בלתי-נדלה של מידע על העולם הפנימי של האדם והכוונה להתפתחותו הייחודית. הדימויים הספונטניים, כפי שמתגלים בחלומות, בפנטזיות, בביטויים אמנותיים או באמצעות משחק בחול, מבטאים את המצב הנפשי בכללותו. שפת הדימויים היא השפה הארכאית של הפסיכי האובייקטיבי (הלא-מודע הקולקטיבי-ארכיטיפי). הם מבטאים, במונחים סימבוליים, את הצד הלא-ידוע של המצב בחיי היחיד, כפי שהלא-מודע מבין, תופס ומשקף אותו.

## מקורות

- הופ, ד. (2002). יצירה ומשחק בצל מלחמה. בתוך: פרוני, א. (עורכת), המשחק – מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר. תל-אביב: הוצאת משכל.
- ויניקוט ד.ו. (1995). משחק ומציאות. תל-אביב: הוצאת עם-עובד.
- מקמאהון, ל. (1996). תרפיה במשחק – תיאוריה ודרכי עבודה. הוצאת אח.
- פורת, ר. ומלצר, ר. (2002). דימויי מלחמה ודימויי שלום ב"משחק בחול". בתוך: פרוני, א. (עורכת), המשחק – מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר. תל-אביב: הוצאת משכל.
- פרוני, א. (2002). מבוא למשחק במיתוס ובפילוסופיה. בתוך: פרוני, א. (עורכת), המשחק – מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר. תל-אביב: הוצאת משכל.
- קולקה, ר. (2002). נפש או רוח בפסיכואנליזה – התהוות העצמי דרך משחק. בתוך: פרוני, א. (עורכת), המשחק – מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר. תל-אביב: הוצאת משכל.
- רייס-מנוחין, ג'. (1993). משחק בחול על-פי תורת יונג. הוצאת אח.